

УДК 357.025.67.1(47)«56»

ЗАГАЛЬНІ АСПЕКТИ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ДЖЕРЕЛ ФІНАНСУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Бурдонос Л.І.

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди

У статті проаналізовано основні аспекти джерел фінансування і проблеми фінансового забезпечення установ освіти в Україні на сучасному соціально-економічному етапі. Узагальнено нові механізми фінансування вищої освіти, особлива увага приділяється кредитуванню. Обґрунтовано, що розвиток національних систем освіти визначається конкретними для кожної країни соціально-економічними чинниками і політичними умовами, які мають свою траєкторію та життєвий цикл існування.

Ключові слова: вища освіта, джерела фінансування вищої освіти, кредитування, науково-виробничий потенціал, реформування вищої освіти.

Постановка проблеми. Фінансування освіти – це капіталовкладення з боку держави в майбутнє нації. В умовах економічної кризи фінансування освіти і науки в повномасштабному обсязі здається неможливим. Конституція України в кількох статтях, зокрема ст. 43, 53, 54 закріплює право громадян нашої держави на освіту, в тому числі і на отримання якісної вищої освіти [9].

Для України як європейської держави, зі значним науковим і освітянським потенціалом, є вкрай важливим на сучасному етапі здійснення політики, спрямованої на стимулювання інвестицій у «людський капітал». Одним із шляхів такої політики може бути підвищення ефективності функціонування вищих навчальних закладів як наукових осередків суспільства. Тому важливими і актуальними є наукові дослідження, що спрямовані на визначення провідних тенденцій, виявлення чинників, розкриття взаємозв'язків і суперечностей для розробки практичних заходів щодо удосконалення функціонування цієї важливішої сфери економіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. З цієї причини фінансуванню закладів освіти присвячено безліч наукових публікацій. Дослідженням цього питання займалися такі вітчизняні вчені як: Т. М. Боголіб [4, 5], Є. Бойко [6] та ряд інших вчених.

Серед російських учених, які досліджували питання теорії та практики фінансування вищої освіти можна назвати Л.І. Антошкіна [1], А.І. Анчишкін [3], І.Д. Андреев [2], Т.В. Бессалова [7] та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У сучасних умовах глобалізації економічного життя розвинуті країни, де наука відіграє роль головного економічно-відтворювального фактора, забезпечують свій розвиток за рахунок удосконалення наявних технологій, техніки та використання принципово нових наукових досягнень. Визначальним пріоритетом розвитку нашої держави є освіта й наука. До найбільш важливих параметрів, що характеризують наукові ресурси країни, наукоємність економіки, відносять інвестиції в науку й освіту, фінансування інноваційних процесів, зокрема, питому вагу витрат на НДДКР у ВВП. Тому досліджувана проблема є надзвичайно актуальною для стратегічного розвитку нашої держави в умовах

європейської та світової інтеграції, глобалізаційних процесів.

Мета статті. Аналіз загального стану джерел фінансового забезпечення системи вищої освіти в Україні та обґрунтування можливих напрямків його удосконалення на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу. Вища освіта є фундаментом людського розвитку та прогресу всього суспільства, адже виступає гарантом індивідуального розвитку, створює інтелектуальний, духовний та виробничий потенціал суспільства. Розвиток держави, структурні перетворення економіки повинні гармонічно поєднуватися з реформою вищої освіти для задоволення потреб і прагнень людей, особливо молоді, до нової системи цінностей, відповідати запитам людства щодо змін в усіх сферах суспільного життя [7, с. 69–75].

У Національній доктрині розвитку освіти визначається: «Сучасна економіка освіти повинна створити сталі передумови для розвитку всіх напрямів галузі з метою формування високого освітнього рівня українського народу». Досягнення цієї мети передбачає виконання таких завдань:

- визначення фінансування освіти як пріоритетного напрямку державних видатків;
- формування багатоканальної системи фінансового забезпечення освіти;
- фінансування державного здобуття дошкільної, загальної середньої та професійно-технічної освіти в державних і комунальних навчальних закладах у обсязі, визначеному державними стандартами;
- стимулювання інвестицій юридичних і фізичних осіб у розвиток освіти;
- створення сучасної системи оплати праці в освіті на основі визнання особливого статусу вчителя і викладача;
- визначення пріоритетних напрямів фінансування освіти і концентрація фінансових ресурсів для їх реалізації;
- забезпечення ефективного використання коштів на функціонування та розвиток освіти.

Реформування освіти має здійснюватися у відповідності з такими принципами:

- пріоритетної ролі освіти та науки для майбутнього розвитку країни, її стійкого економічного зростання;
- гуманістичного характеру реформування, розкриття людських здібностей та якостей,

утвердження фундаментальних прав і свобод особистості;

- практичної орієнтації реформування, концентрації зусиль на досяжних цілях і задачах, нововведеннях і змінах, забезпечених наявними в розпорядженні держави та суспільства ресурсами;
- стабілізації та поступового покращання економічних умов освітньої діяльності на основі координації зусиль органів влади усіх рівнів щодо збільшення бюджетних асигнувань на освіту в поєднанні із позабюджетними джерелами та ефективним використанням ресурсів вищих навчальних закладів;
- регіональної експериментальної перевірки результативності розроблених нововведень;
- збереження та розвитку найкращих вітчизняних традицій вищої школи з урахуванням міжнародного досвіду;
- гласності заходів з реформування, їх підконтрольності суспільству, створення умов для реалізації суспільних і приватних ініціатив.

Виходячи із наведених принципів, основними напрямками державної політики в галузі вищої освіти мають стати:

- забезпечення відповідності обсягів і структури підготовки кадрів потребам галузей народного господарства;
- підготовка спеціалістів на рівні вимог промислово розвинених країн;
- перегляд навчальних планів, уведення нових перспективних курсів і дисциплін на зразок кращих вищих навчальних закладів розвинутих країн;
- здійснення передачі низки науково-дослідних установ до складу провідних університетів. Це дасть змогу поліпшити матеріально-технічну базу навчального та наукового пронесу, підвищити рівень професорсько-викладацького складу, ефективніше використовувати матеріальні, фінансові та людські ресурси вищої школи;
- перехід від принципу утримання вищих освітніх закладів за рахунок державного бюджету до їх державної підтримки у фактично можливих розмірах; розвиток системи державного замовлення на підготовку кадрів;
- вдосконалення та поглиблення автономії освітніх закладів у галузі фінансів – розширення самостійності в розпорядженні ресурсами, в тому числі коштами бюджету; здійснення різних видів діяльності, зокрема тих, що приносять прибуток [6, с. 46–51].

Початок дослідженню економічної результативності освіти був покладений в 30-х роках ХХ сторіччя академіком С.Г. Струмиліним Академік теоретично обґрунтував значення освіти для розвитку народного господарства і запропонував нові кількісні оцінки її впливу на ефективність праці та виробництва.

Для України, як європейської держави, зі значним науковим і освітянським потенціалом, є вкрай важливим на сучасному етапі здійснення політики, спрямованої на стимулювання інвестицій у «людський капітал». Одним із шляхів такої політики може бути підвищення ефективності функціонування вищих навчальних закладів як наукових осередків суспільства. Тому важливими і актуальними є наукові дослідження, що спрямовані на визначення провідних тенденцій,

виявлення чинників, розкриття взаємозв'язків і суперечностей для розробки практичних заходів щодо удосконалення функціонування цієї важливішої сфери економіки.

Вищі навчальні заклади на сучасному етапі розвитку – це не тільки центри підготовки фахівців, але й осередки наукової та інноваційної діяльності, де зосереджена більша частка наукового потенціалу країни. Наукова робота у вищому навчальному закладі, поєднуючись органічно з навчальним процесом, відіграє значну роль у підвищенні якості підготовки фахівців. Університетська наука, крім функцій, притаманних суто науці в цілому (одержання нових знань про природу і суспільство, внесок у розвиток науково-технічного прогресу), має таку специфічну функцію, як безпосередня передача знань, одержаних при наукових дослідженнях, студентам і, на цій підставі, удосконалення навчального процесу та якості підготовки фахівців. У межах вищих навчальних закладів наука і освіта представляють дві сторони єдиного процесу відтворення фахівців вищої кваліфікації. Науковий потенціал вищих навчальних закладів постійно поповнюється новими кадрами із числа найбільш обдарованої молоді, що забезпечує більш оптимальну їх структуру у порівнянні з академічним та галузевим секторами науки [1, с. 59–66].

Одним з основних принципів при дослідженні ефективності наукової діяльності у сфері вищої освіти, на наш погляд, є розуміння того, що вищий навчальний заклад – це багатофункціональна структура, яка поєднує процес одержання нових знань, отриманих при наукових дослідженнях, з процесом їх передачі новим поколінням. Цей діалектичний зв'язок науки та освіти і є тим стержнем, на якому тримається соціально-економічно-технічний прогрес суспільства.

Для визначення корисності науки у суспільстві використовуються декілька критеріїв. Перш за все, це пізнавальний ефект, який визначається за глибиною та достовірністю одержаної при дослідженнях інформації щодо ознак та законів розвитку природи та суспільства. Технічний ефект науки відображається у конкретному втіленні відкриттів у розвиток техніки та технологій. Соціальний ефект відображає зміни характеру діяльності людини в суспільстві і проявляється у покращанні умов праці, підвищенні матеріального забезпечення, розширенні можливостей щодо професійного та інтелектуального розвитку, у більш широкому сенсі – у покращанні навколишнього середовища. Економічний ефект визначається кількістю зекономленої суспільством праці. В залежності від вибраних критеріїв корисність науки оцінюється за допомогою різних вимірників. Так, пізнавальний ефект визначається за достовірністю наукових знань і перевіряється, як правило, історично за допомогою других ефектів – технічного та економічного. Технічний ефект можна виміряти безпосередньо як результат використання при створенні нової техніки, технологій, господарських і управлінських рішень тощо, тобто як прикладний ефект. Найчастіше для оцінки використання наукових знань застосовують економічний ефект, як самостійно, так і в поєднанні з іншими. Він дає найбільш повну кількісну та якісну характеристику

використання наукових знань у різних сферах діяльності [2, с. 4].

Аналізуючи наведену вище систему ефектів оцінки корисності наукових знань, ми дійшли висновку, що вона не вичерпує усього різноманіття корисності наукових знань у суспільстві. На наш погляд, поза цією системою залишається ефект безпосередньої передачі наукових знань від одного покоління другому у процесі теоретичного та практичного навчання. З огляду на це, ми вважаємо доцільним доповнити систему ефектів четвертим, який ми назвали навчально-педагогічним або освітнянським ефектом. Освітнянський ефект визначається кількістю та якістю наукових знань переданих нащадкам і оцінюється історично за динамікою науково-технічного розвитку суспільства. У практичній площині питання постає про кількісні вимірники, які б оцінювали цей ефект на будь-якому історичному відрізку часу. Буде неправильним сказати, що значення освітнянського ефекту зараз взагалі не враховується. Існують показники, за допомогою яких визначається ефективність вищої освіти, підготовки фахівців вищої кваліфікації: число вищих навчальних закладів, підготовка фахівців за окремими галузями економіки, ефективність роботи аспірантур і докторантур, чисельність кандидатів і докторів наук, обсяг наукових публікацій та інші [3, с. 56].

Зміни, що відбуваються у системі вищої освіти країни в сучасних умовах формування ринкового середовища та інтеграції у європейський освітнянський простір, найбільш концентровано проявляються у первинному ланцюзі системи вищого навчального закладу. Саме вищі навчальні заклади формують кадровий потенціал держави, творчу компоненту головної виробничої сили суспільства. Науково обґрунтовано говорити про удосконалення діяльності ВНЗ можна лише за умов, якщо розглядати його як елемент єдиного господарського комплексу, щільно пов'язаний з іншими елементами соціально-економічного середовища, де органічно взаємодіють процес наукових досліджень з процесом навчання. Взаємозв'язок цих процесів обумовлює необхідність системного підходу до дослідження функціонування вищого навчального закладу в цілому, та його окремих підсистем [4, с. 9].

На діяльність вищих навчальних закладів значною мірою впливають також такі зовнішні чинники, як термін підготовки фахівців різного рівня, державні стандарти щодо якості підготовки фахівців, обсяг державного фінансування та деякі інші [5, с. 217].

Сьогодні на університетський сектор науки припадає менше 7% загальних асигнувань на всю науку, а частка фінансування науково-технічних робіт в університетах складає лише 3% загальних коштів на їх утримання, що значно менше аналогічних показників у дореформений час в Україні і в теперішній час в розвинутих країнах [8, с. 76].

Перша причина. В учбовому процесі на всіх стадіях освітньої системи значно понижена роль викладання природничих наукових дисциплін, що у минулому у вітчизняній освіті забезпечувало загальний високий рівень фундаментальної підготовки учнів і студентів, формувало їх науковий світогляд та інноваційну культуру. Надія на те, що нам допоможе підвищити якість

освітньої системи «Болонський процес», тільки відволікає від реальної оцінки накопичених проблем та пошуку їх рішень. Те, що пропонується «Болонським процесом», має бути конкретно спроектовано на проблеми і можливості української освітньої системи. Доки це жодним чином не відбувається, в результаті чого «болонізація» української освіти сприяє лише наростаючому відтоку найкращих випускників українських університетів і аспірантур за кордон.

Друга причина. З початком ринкових реформ майже повністю ліквідовано середню ланку системи професійної підготовки кадрів – професійно-технічні училища і технікуми, які виконували важливу функцію у формуванні робочої сили шляхом поєднання передових знань і сучасних технологічних навичок. Зараз відчувається гостра потреба виробництва передусім в таких фахівцях.

Щодо переваг України в освітній сфері, то до таких можна віднести наступні:

- достатньо високий рівень освіти населення, який співставний з середньоєвропейськими показниками;
- позитивна тенденція до зростання останніми роками кількісних показників дітей і молоді, охоплених освітою, загальної чисельності студентів, розвинута інфраструктура шкільної і професійної освіти;
- багата історія, традиції і позитивний теоретико-методологічний та методичний досвід вітчизняної педагогічної школи, особливо надбання у сфері поєднання навчального процесу з елементами науково-дослідної діяльності, залучення учнівської і студентської молоді до вирішення практичних завдань;
- збереження значного науково-педагогічного потенціалу, який за певних умов здатний суттєво вплинути на здійснення змін в освітній сфері в напрямі її інноваційного розвитку;
- посилення відкритості національної освітньої системи, ступеня її інтеграції в європейську і світову освітні системи, що сприяє об'єктивізації оцінки рівня роботи навчальних закладів, активному використанню найкращого світового досвіду в цій справі.

Висновки і пропозиції. Сьогодні складається нова картина, яка вимагає спеціального вивчення. Сучасні умови пред'являють нові вимоги до ВНЗ, дотримання яких необхідно для їх успішного довготривалого і ефективного функціонування. Для того, щоб займати важливе місце в житті свого міста, регіону, країни в цілому, відігравати значну роль, ВНЗ недостатньо виконувати звичні, традиційні функції освіти і розвитку досліджень. Від сучасних університетів вимагається участь, активна соціальна позиція, належність і інтегрованість до соціального, економічного і культурного життя свого міста, регіону і країни в цілому, що забезпечується за рахунок наступного:

- встановлення зв'язків і об'єднання зусиль із партнерськими ВНЗ та іншими зацікавленими;
- надання можливостей безперервної освіти (навчання протягом всього життя) широким верствам населення;
- сприяння розвитку ринку праці не тільки за допомогою підготовки і професійної перепідготовки спеціалістів, але і через створення нових робочих місць;

створення стимулів для розвитку нових знань, а також формування умов, які забезпечують випускникам працевлаштування випускникам за місцем отримання вищої освіти.

Список літератури:

1. Антошкіна Л.І. Досвід вирішення проблем вищої освіти в умовах світової фінансово-економічної кризи [Текст] / Л.І. Антошкіна // Формування ринкових відносин в Україні. – 2009. – № 7. – С. 59–66.
2. Андреев И.Д. Пути повышения эффективности научного труда / Отв. ред. Морозов В.И. – М.: Наука, 1985. – 174 с.
3. Анчишкин А.И. Наука. Техника. Экономика / А.И. Анчишкин // – М.: Экономика, 1986. – 384 с.
4. Боголіб Т.М. Фінансове забезпечення розвитку вищої освіти і науки України в трансформаційний період / Т.М. Боголіб // – К.: Освіта України, 2007. – 592 с.
5. Боголіб Т.М. Фінансові аспекти розвитку вищої освіти у США / Т.М. Боголіб // Фінанси України. – 2010. – № 2. – С. 70–83.
6. Бойко Є.М. Сучасний стан і напрямки реформування системи вищої освіти / Є.М. Бойко // Фінанси України. – 1999. – № 9. – С. 46–51.
7. Бессалова Т.В. Роль высшего образования в формировании общества, основанного на знаниях / Т.В. Бессалова // Наука и наукознание. – 2006. – № 2. – С. 69–75.
8. Дубнищева Т.Я. Фундаментальная наука и образование: уроки из истории реформирования / Т.Я. Дубнищева // Наука та наукознавство. – 2005. – № 2. – С. 76–87.
9. Конституція України. – К.: Преса України, 1997. – 80 с.

Бурдонос Л.І.

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди

ОБЩИЕ АСПЕКТЫ ДИВЕРСИФИКАЦИИ ИСТОЧНИКОВ ФИНАНСИРОВАНИЯ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ

Аннотация

В статье проанализированы основные аспекты источников финансирования и проблемы финансового обеспечения учреждений образования в Украине на современном социально-экономическом этапе. Обобщены новые механизмы финансирования высшего образования, особое внимание уделяется кредитованию. Обосновано, что развитие национальных систем образования определяется конкретными для каждой страны социально-экономическими факторами и политическими условиями, которые имеют свою траекторию и жизненный цикл существования.

Ключевые слова: высшее образование, источники финансирования высшего образования, кредитование, научно-производственный потенциал, реформирование высшего образования.

Burdonos L.I.

Pereyaslav-Khmelnytsky State Pedagogical University
named after Grygoriy Skovoroda

GENERAL ASPECTS OF DIVERSIFICATION SOURCE FINANCING HIGHER EDUCATION IN UKRAINE

Summary

The article analyzes the main aspects of financing sources and the problems of financial provision of educational institutions in Ukraine at the present socio-economic stage. The new financing mechanisms of higher education are generalized, special attention is given to lending. It is substantiated that the development of national education systems is determined by socio-economic factors and political conditions specific to each country, which have their own trajectory and life cycle.

Keywords: higher education, sources of funding for higher education, lending, research and production potential, reforming higher education.